
ПРОБЛЕМИ ПРАВОПИСУ ТА ВЖИВАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

УДК 81'373.45:811.161.2

Петрович Л.І. (Petrovich L.I.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Проаналізовано причини засвоєння іншомовних слів в українській мові, проблеми в правописній системі української мови та вживанні української наукової термінології.

Ключові слова: *терміни, проблеми, завдання, запозичення, нововведення, зміни, норми.*

The reasons of use of foreign words in Ukrainian Language, problems of spelling system in Ukrainian Language and use of Ukrainian scientific terminology are analyzed in the article.

Key words: *terms, problems, changes, norms, innovation, adoption.*

Велика кількість слів в українській мові – це слова іншомовного походження, які вживаються в українській мові або прямо, або через мову-посередницю і функціонують у науково-популярних, художніх, публіцистичних, офіційно-ділових текстах.

Присутність у мовно-інформаційному просторі російської та англійської мов стимулює масове проникнення іншомовних слів у повсякденне життя: *вертоліт, підшипник, болт, саміт, римейк, ксерокс, тендер, інтерфейс* тощо.

Розрізняють кілька причин засвоєння іншомовних слів. По-перше, слова запозичуються разом із поняттями. Вони, як правило, не мають українських відповідників: *спортсмен, політика, театр, реклама, гігабайт, вокзал* тощо. Другою причиною запозичень є прагнення деталізувати уявлення про предмет, назва якого вже існує в мові, наприклад: *спринтер – бігун на короткі дистанції, стаєр – бігун на довгі дистанції; ревальвація – підвищення курсу національної грошової одиниці щодо іноземної, девальвація – зниження курсу*

національної грошової одиниці щодо іноземної. Третьою причиною запозичень є прагнення замінити словосполучення одним словом: *транспорт* – замість «засіб пересування», *вакансія* – замість «вільна посада». Іншомовні слова іноді сприймаються як більш престижні (*саміт, спікер, стронгмен*), або як органічний елемент рідної мови (*відмивання грошей* від англ. *money laundering*; *процеголік* від англ. *workaholic*).

Неодноразово проблема запозичених слів ставала предметом наукових дискусій щодо питань, чи загрожують українській мові іншомовні слова, чи необхідно обмежувати потік запозичень, а також про негативну роль мови-посередника. На сьогоднішній день постає проблема правильного вживання, написання та перекладу слів іншомовного походження, перегляд та впорядкування українського правопису.

Мовознавча полеміка останніх десятиліть вказує на відновлення давнього змагання за лідерство між наддніпрянською та західноукраїнською мовними традиціями. Як зазначає Б. Ажнюк [1; с. 37], що провідною тенденцією в розвитку лексичної та граматичної систем сучасної української літературної мови стає розподібнення з російською.

Після припинення чинності правопису 1929 року, у якому були поєднані східна та західна (галицька) традиції і який досить чітко регулював передавання іншомовних запозичень, наукові поняття в українській термінології почали записуватися на російський взірець: *гніт* – *гни́т*; *фльо́та* – *флоти́*; *кафе́дра* – *кафе́дра*, *хе́мія* – *хімі́я* тощо.

Сьогодні іншомовні слова переобтяжені правописними недоречностями, проблеми яких зводяться до таких моментів:

- передавання звука [g]. В останній редакції «Українського правопису» (1993) написання і вживання літери *г* формально розв'язано, але повного переліку слів, у яких відповідно до мови-оригіналу треба писати цю букву, поки немає в орфографічному чи тлумачному словниках;

- написання іншомовних буквосполучень *ia, th, au, je* пропонують передавати найближче до їх звучання у мові-джерелі, а саме: *ia* – *ія* (*потенціа́л*,

матеріал); *th* – *t* (логаритм, катедра); *ai* – *av* (авдіо, аудитор); *je* – *є* (проєкт);

– розширення сфери функціонування форм жіночого роду іменників на позначення професій, посад, роду діяльності: *директорка, лідерка*;

– відмінювання запозичених слів на **–о**, коли перед ним не стоїть інший голосний: *авта, кіна*;

– уживання апострофа в іншомовних словах після губних, перед **я, ю, є, ї** в усіх випадках: *б'юджет, б'юро*;

– розширення сфери вживання родового відмінка із закінченням **-у(-ю)** в іменниках чоловічого роду, що закінчуються на приголосний: *графіку, феномену*;

– вживання букви **е** замість **є** в словах *Европа, євро і под.*;

– унормування звертання тільки у кличному відмінку: *пане професоре, добродію генерале*.

Детальніше ці та інші проблеми висвітлені у статті Н. Куземської «Нове в новому українському правописі» та статті В. Німчука «Сучасні проблеми українського правопису».

Незважаючи на те, що згадані вище зміни поки офіційно не стали нормами українського правопису, окремі засоби масової інформації, зокрема канал СТБ, активно запроваджують їх у життя, наприклад: *прем'єрка прийняла рішення; керівниця управління повідомила; працюють над проєктом жител; на власному авті, виготовлено виборчі бюлетені; молодий аудитор із Західної Європи*.

Правила написання іншомовних слів повинен узаконити офіційний «Український правопис», над створенням якого тепер працює комісія НАНУ.

Динамічні зміни відбуваються і в розвитку української наукової та фахової мови. Контактуючи з різними мовами, українська мова запозичує нові слова, спеціальні поняття певної галузі виробництва. Нерідко постає проблема точного перекладу терміна чи пошуку українського відповідника. З однієї мови на іншу терміни не перекладаються як звичайні слова. До одного і того ж слова можна дібрати два і більше українських відповідників: рос. *строение* – укр.

будівля, будова; рос. вердикт – укр. вердикт, присуд, вирок. Пошук терміна-відповідника починається з аналізу властивостей поняття, яке повинно ґрунтуватися на його найголовнішій властивості, наприклад, переклад будівельного терміна «грохот» як «гуркіт» чи «грюкіт» недоречно, оскільки йдеться про назву пристрою для пересіювання піску або цементу. В українській мові для того існує відповідне слово «решето».

Під час перекладу терміна потрібно чітко передавати зміст слова, дбати про дотримання лексичних, фонетичних та інших норм української мови. Інколи для знайдення оптимального національного терміна, доцільно зіставити терміни-відповідники з кількох мов і вибрати для перекладу найдоцільніший. Використовувати іншомовний термін треба правильно і лише в тому значенні, яке закріплене за словом у словнику.

У розвитку наукової термінології відбуваються помітні зміни, а саме:

- з'являється тенденція до поступового витіснення з ужитку активних дієприкметників теперішнього часу, використання яких зросло в радянський період внаслідок впливу російської мови. Набувають більшого поширення прикметникові форми, наприклад: *модельовальний, деформувальний, розтягальний*;

- рекомендовано повернути до активного вжитку українські префікси **зне-** та **від-** на вираження скасовування попередньої дії: *знемагнетовувати (розмагнічувати), відпружувати (розпружувати)*;

- повертається до життя автентичні українські терміни: *коливальник (вібратор), витинок (сектор), вальниця (підшипник), черінь (днище), прогонич (болт)*;

- надається перевага термінам із суфіксом **-ання-** на позначення процесу дії: *записування (запис), нагрівання (нагрів)*;

- впроваджуються традиції щодо вживання термінів «ступенування», «кубування» замість «піднесення до степеня», «піднесення до куба»;

- економічнішими є терміни на взірць «твердішати», «вужчати», «більшати», ніж вживані тепер «ставати твердішим», «ставати вужчим», «ставати більшим»;

– доцільним є використання вдалих синонімів до інтернаціональних термінів: *фотографія* – *світлина*, *буфер* – *відпружник*, *резервуар* – *збірниця* [1; 2; 4; 5].

Особливістю сьогоднішнього розвитку української термінології є посилений інтерес до термінологічних надбань 1920-1930 рр. Українська науково-технічна термінологія знаходиться на гребені свого третього національного відродження. З 1990 року з'явилася низка термінологічних словників, які певною мірою заповнюють прогалини спеціальних назв і понять.

Проблема в створенні словників, зокрема академічних видань, назріла вже давно й особливо гостро постає зараз, коли відроджується національна мовна культура й терміносистеми швидко поповнюються новими лексичними одиницями. Нові явища, поняття з'являються постійно, тож наша мова повинна розвиватися і породжувати нові назви, щоб не потонути в океані глобалізації і зберегтися як мова сильна, самобутня.

Головне завдання вчених-філологів, фахівців різних галузей науки і техніки – вивчити й критично оглянути всю сучасну термінологічну систему кожної наукової дисципліни, повернути до життя притаманні українській мові ознаки, поновити словотворчі можливості української мови, бути компетентним у тенденціях розвитку наукової термінології, усунути розбіжності у написанні окремих термінів, унормувати й систематизувати правописну систему української мови.

Головне завдання носіїв рідної мови – дотримуватись усталених норм літературної мови, намагатися підвищувати культуру мовлення, уникати типових помилок, хибних висловів, мовних покручів на зразок: *передовий авангард* – авангард або передова охорона; *прейскурант цін* – прејскурант або довідник цін; *двічі дублювати* – дублювати або двічі повторювати.

Література:

1. Ажнюк Б. Інновації в системі української мови та тенденції до її розвитку // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11. – № 2-3. – С. 37-46.

2. *Войнович О., Моргунок В.* Російсько-український словник наукової термінології (термінологія процесових понять). – К.: Вирій, Сталкер, 1997. – 256 с.

3. *Караванський С.* Російсько-український словник складної лексики. – К.: Видавничий центр «Академія», 1998. – 712 с.

4. *Карачун В.* Українська термінологія і репресивні бюлетені. // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 89-96.

5. *Наконечна Г.* Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. – Л.: Кальварія, 1999. – 110 с.

6. *Німчук В.* Сучасні проблеми правопису // Літературна Україна. – 2001. – №1. – С. 7.

7. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / С. П. Вассер, І. О. Дудка та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – 660 с.

8. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В. В. Гейченко, В. М. Завірюха та ін. – К.: Наукова думка, 1998. – 892 с.

9. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Й. Ф. Адреш, С. А. Воробйова та ін. – К.: Наукова думка 1994. – 600 с.

10. Російсько-український тлумачний теплоенергетичний словник / Й. Мисак, М. Крук. – Л.: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2001. – 412 с.

11. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.